

Iwona Kaproń-Charzyńska, Marek Wiśniewski
Instytut Języka Polskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Kreatywność leksykalna a etyka słowa (na przykładzie komentarzy internetowych)

1. Wstęp

Przedmiotem artykułu jest analiza słownictwa współczesnej polszczyzny jako elementu językowej konkretyzacji medialnych obrazów świata w komentarzach internetowych pod artykułami prasowymi¹. Jego celem jest ukazanie relacji między kreatywnością leksykalną, mającą wymiar estetyczny, a etyką słowa. Podjęte zagadnienie badawcze umieszczamy w ramach mediolingwistyki – subdyscypliny nauki będącej w założeniu połączeniem medialnego i lingwistycznego kulturoznawstwa [Skowronek 2014: 16–17]. Kreatywność leksykalna, która z jednej strony wyrasta z konwencji, a z drugiej jest uwikłana w kontekst sytuacji komunikacyjnej i kontekst kulturowy, jest istotnym elementem charakterystyki językowej dyskursów medialnych², przede wszystkim dyskursu internetowego. Jest to więc zjawisko językowe motywowane medialnie, w związku z czym jego ogląd z punktu widzenia mediolingwistyki uważamy za uzasadniony³. Językowe konkretyzacje medialnych obrazów świata poznawczo

1 Podstawą analizy jest materiał językowy zaczerpnięty z wybranych internetowych komentarzy do artykułów o tematyce politycznej z lat 2016–2017. Zdajemy sobie sprawę, że omawiane wyrażenia językowe zasługują na dogłębniejszą analizę w aspekcie semantycznym i strukturalnym, a sformułowane wnioski nie są wyczerpujące ze względu na szczupłe ramy niniejszego tekstu.

2 Pojęcie „dyskursu medialnego” traktujemy jako nadrzędne w stosunku do dyskursu radiowego, telewizyjnego, prasowego i internetowego [por. Żydek-Bednarczuk 2013: 191].

3 Bogusław Skowronek tak uzasadnia budowanie wspólnej płaszczyzny badawczej, stanowiącej teoretyczne i metodologiczne zaplecze dla analiz zjawisk językowych w powiązaniu z technologiami medialnymi: „Nie ulega jednak wątpliwości, że media – biorąc pod uwagę, rzecz jasna, ich rozwój i historyczną zmienność – są dla niektórych odbiorców (mogą być, uwzględniając odpowiednie protokoły odbiorcze) podstawowym źródłem informacji

modyfikują rzeczywistość. W tej modyfikacji istotną rolę odgrywają ideologie, rozumiane jako systemy wartości i przekonania społeczne, oraz mechanizmy językowe, w tym mechanizmy kreatywności. Wart uwagi jest związek tych ostatnich z problematyką moralności i estetyki, osadzonej w ramach medialnego obrazu świata. Należy podkreślić istotę podjętego zagadnienia, którą wyrażają następujące słowa Kazimierza Abgarowicza:

Wśród wielu zagadnień tematem godnym uwagi wydaje się aktualne zawsze pytanie, czy dla całokształtu wychowania i kultury człowieka ważniejszy jest wpływ i znaczenie estetyki czy etyki, jaki zachodzi między nimi stosunek, czy wykluczają się one wzajemnie, czy przeciwnie mogą i powinny ze sobą zgodnie współpracować. [Abgarowicz 1936: 3]

2. Estetyczny i etyczny wymiar kreatywności językowej

Pojęcie „twórczości”, które pojawiło się w wieku XIX w związku z „twórcą” będącym synonimem „artysty”, w następnym stuleciu poszerzyło swoje znaczenie. W ramach XX-wiecznego pankreacjonizmu głoszono, że „twórcze jest każde działanie człowieka wykraczające poza prosty odbiór rzeczywistości [...] i że każdy człowiek jest twórczy, gdy nie ogranicza się do powtarzania i naśladowania tego, co zrobili przed nim inni” [Tatarkiewicz 1975: 289–310]. Egalitaryzująca koncepcja twórczości łączy się z pojęciem „kreatywności”, rozumianej jako zdolność jednostki do produkowania wytworów nowych i wartościowych, ponadto znajdującej odzwierciedlenie nie tylko w sztuce, ale także w innych aspektach życia [por. Nęcka 2012: 20]. W wypadku sztuki wartością zasadniczą i pożądaną jest piękno pozbawione celu i pożytku, niesłużące niczemu poza samym sobą. W wypadku innych dziedzin życia wartości estetyczne, choć obecne, nie dominują.

Spojrzenie na język z punktu widzenia nowości i wartości prowadzi do wniosku, że jego użytkownicy korzystają nie tylko ze środków konwencjonalnych i przewidzianych systemowo reguł ich łączenia. W celu wykreowania nowych wyrażeń nadawcy łamią wewnętrznojęzykowe, systemowe reguły łączliwości wyrażeń języka czy odchodzą od konwencji zewnętrznojęzykowych. Występowanie w tekstach wyrażeń niekonwencjonalnych wiąże się z realizowaniem przez nadawców funkcji estetycznej. Nie jest ona ograniczona

o świecie i główną matrycą poznawczą porządkującą zjawiska rzeczywistości; co więcej, dla części osób medialne obrazy świata i związane z nimi językowe formy reprezentacji stają się podstawowymi – bo odbieranymi jako neutralne odzwierciedlenia świata. Przekiętny użytkownik mediów podobnie traktuje funkcjonujący tam język – jako naturalną i nienacechowaną formę ekspresji” [Skowronek 2014: 17].

do artystycznej odmiany języka, pozostającej w związku z funkcją poetycką wypowiedzi [por. Bogusławski 1973; Grzegorzczkowska 1991]. Kreatywność użytkowników języka jest zauważalna również w codziennej komunikacji. W jej obrębie tworzenie nowych, pozbawionych przezroczyści wyrażen językowych, którym można przypisać określone wartości, jest elementem estetyzacji języka potocznego [por. Kaproń-Charzyńska 2017: 177–186].

Funkcjonalność języka pozwala użytkownikom na przekazywanie informacji, emocji, ocenę, wywoływanie emocji i działań u partnera kontaktu językowego. Realizując te funkcje w tekstach użytkowych, nadawca może świadomie odstępować od obowiązujących w języku reguł, a przy tym wyrażać swoje pozytywne czy negatywne emocje i oceny. Jego działania komunikacyjne można rozpatrywać z punktu widzenia estetyki i etyki słowa. Niekonwencjonalne, świadomie stosowane przez nadawcę zabiegi mają na celu wywołanie u odbiorcy wrażeń estetycznych. W tekstach użytkowych, a takimi są komentarze internetowe, znaczenie funkcji estetycznej, wynikającej z zastosowania mechanizmów kreatywności językowej, wiąże się z wartościowaniem jako istotnym elementem etycznego wymiaru komunikacji.

3. Działania językowe w przestrzeni medialnej a koncepcje moralności

Ponieważ jesteśmy wolni, sami sobie wyznaczamy cele działania. Jeśli przyjmiemy za Arystotelesem [2012: 77], że celem wszelkiego działania jest dobro, to musimy stwierdzić, że jest ono także celem działania językowego. Jacek Hołówka [2010: 50] zwraca uwagę, że współcześnie dwu odmiennym, ale rozpowszechnionym stylom życia odpowiadają dwie koncepcje moralności – uniwersalna i partykularna. Wymieniony autor przypisuje etyce uniwersalnej następujące cechy: obowiązek jako absolutna powinność, błąd jako nienaprawialna szkoda, wina jako grzech, wstyd nakazujący ukrycie się przed światem, poprawa przez karę, postulat pokuty i odkupienia, wybaczenie bez zrozumienia. Przeciwstawia je cechom etyki partykularnej: obowiązek jako dobrowolne zobowiązanie, błąd jako niespełnienie oczekiwań, wina jako pomyłka, rozczarowanie sobą, poprawa przez reformę, postulat naprawiania szkód, zapomnienie po zrozumieniu. Deontyczny, ponadkulturowy i absolutny charakter etyki uniwersalnej wznosi się nad kontekstualnym, relatywistycznym i przygodnym charakterem etyki partykularnej. Ocena działań językowych z punktu widzenia tych dwóch koncepcji moralności pozwala dojść do wniosku, że w ich wypadku częściej mamy do czynienia ze stosowaniem przez użytkowników zasad etyki partykularnej, która stanowi tło moralne budowania relacji trwałych i przyjaznych, niż ze stosowaniem zasad etyki uniwersalnej, które nakazują traktowanie każdego w taki sam sposób.

Zwróćmy uwagę, że ludzie wolą swoich niż obcych. Tych pierwszych traktują inaczej i wybaczą im więcej niż tym drugim. Jest to cecha moralności partykularnej, znajdująca odzwierciedlenie we współczesnym dyskursie medialnym, w którym swój to ten o podobnym światopoglądzie, podobnych wyobrażeniach rzeczywistości i jej językowych postaci, a obcy to ten o odmiennym światopoglądzie, odmiennych wyobrażeniach rzeczywistości i jej językowych postaci. Nadawcy medialni o różnych profilach światopoglądowych i językowo-komunikacyjnych zagospodarowali przestrzeń dyskursu, ale, jak zaznacza Skowronek, użytkownicy języka uzyskali nad nimi „semiotyczną władzę” i decydują o „prawdziwości” medialnych obrazów świata, co jest konsekwencją „demokratyzacji mediów, wielości przekazów oraz aktywizacji odbiorców, połączonych w określone wspólnoty dyskursu” [Skowronek 2016: 12]. Każda z takich wspólnot posługuje się swoim dyskursem opisującym rzeczywistość, z którym światopogląd i język nadawców medialnych oraz światopogląd i język zatomizowanych w innych wspólnotach odbiorców medialnych są zgodne lub sprzeczne. W pierwszym wypadku relacje między wspólnotami są budowane właśnie wedle zasad etyki partykularnej, w drugim – bardzo często zasady etyki są łamane, czego efektem jest obserwowana brutalizacja i wulgaryzacja zachowań językowych, agresja językowa i manipulacja słowem. Taka sytuacja ma związek z ideologicznym i językowym „dwójwiznieniem” charakteryzującym przestrzeń medialną w Polsce [por. Skowronek 2010: 13]. Normy i wartości podzielane przez członków danej wspólnoty stanowią element wspólnej bazy kulturowej i racjonalności potocznej.

W kontekście powyższych rozważań przyjrzymy się wybranym, sformułowanym w literaturze przedmiotu zasadom etyki słowa czy też etyki komunikacji językowej⁴, które są przedmiotem oglądu etyki słowa w znaczeniu dziedziny nauki⁵. Jadwiga Puzynina i Anna Pajdzińska [1996: 35–45], formułując zasady etyki słowa, odwołały się do Grice’owskich zasad kooperacji partnerów rozmowy (informować w ilości stosownej do celu; podawać informacje prawdziwe; mówić na temat; mówić jasno i zrozumiale), do warunków skuteczności porozumiewania się, do koncepcji praw człowieka, godności człowieka, potrzeby szacunku dla partnera i wartości prawdy. Argumenty pragmatyczne i aksjologiczne pozwoliły autorkom na sformułowanie szczegółowych zasad etycznej komunikacji z punktu widzenia nadawcy i odbiorcy. Nadawca powinien sto-

4 Jej elementem jest etyka dyskursu [por. Bartmiński 2012: 32–48].

5 Anna Cegiela [2014: 9] charakteryzuje ją następująco: „etyka słowa to dziedzina nauki lub wiedzy humanistycznej, zajmująca się badaniem, opisem i oceną sposobów posługiwania się językiem w jego relacji do przyjętych przez społeczeństwo wartości oraz ustalaniem norm użycia słowa, które sprzyjają ochronie tych wartości”.

sować się do następujących zasad „na tak”: mówić tak, by partnerzy czuli się bezpiecznie i mieli świadomość akceptacji; mówić to, co się uważa za prawdę, chyba że przemilczenie lub kłamstwo są uzasadnione dobrem innych; mówić tak, by nie utrudniać partnerowi rozumienia i nie denerwować go brakiem poprawności lub snobizmem językowym [Puzynina, Pajdzińska 1996: 42], oraz do następujących zasad „na nie”: nie krzywdzić drugiego człowieka ani też grup społecznych słowem wrogim, poniżającym, raniącym; nie okłamywać innych, nie manipulować nimi za pomocą półprawd, pochlebstwa, demagogii, szantażu [Puzynina, Pajdzińska 1996: 42]. Andrzej Markowski i Jadwiga Puzyrnik [2001: 52] zwracają uwagę, że właściwe użycie języka powinno być oparte na zasadzie poszanowania ludzkiej godności partnera kontaktu językowego. Z kolei Anna Cegieła pisze o zachowaniu i poszanowaniu autonomiczności (suwerenności) człowieka, formułując zasadę: „Drugi, także ten obcy, jest takim samym człowiekiem jak ja i ma te same prawa” [Cegieła 2014: 59].

W formułowanych przez językoznawców zasadach etyki słowa wyraźnie widoczna jest moralność uniwersalna. Choć jawi się ona jako wzór moralności pożądany w kontaktach językowych z innymi ludźmi, to w praktyce często nie ma zastosowania. Użytkownicy języka stosują różne strategie pozostające w relacji do prawdy, pozwalające im na unikanie jednoznaczności, przez co zarzut kłamstwa nie może być im wprost postawiony. Odzwierciedleniem takich zachowań językowych jest zjawisko kreatywności leksykalnej w komentarzach internetowych.

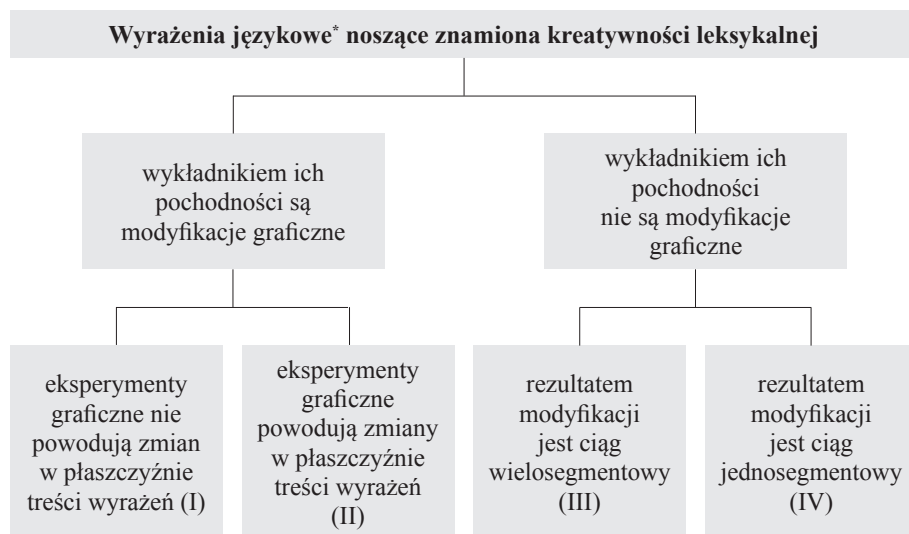
4. Leksyka i wartościowanie w komentarzach internetowych

Zaspokajane przez użytkowników języka w sieci potrzeby komunikacyjne odpowiadają różnym stronom ich życia psychicznego: intelektualnej, obejmującej funkcje poznawcze, uczuciowej i wolicjonalnej, obejmującej świadome dążenia [Ajdukiewicz 1985: 317]. Choć w nowych mediach dużą rolę odgrywają komunikaty multimodalne, czyli takie, na które składa się więcej niż jeden kod semiotyczny, to jednak komunikaty językowe pozostają wciąż podstawowym sposobem porozumiewania się. Do nich należy komentarz internetowy. Poznawcza modyfikacja rzeczywistości zawarta w medialnych obrazach świata, związana z ideologicznym i językowym „dwójwidzeniem”, jest dobrze widoczna w komentarzach pod artykułami o tematyce politycznej, ukazującymi się w mediach reprezentujących różne strony sceny politycznej, ale pojawia się też w komentarzach pod artykułami o innej tematyce, którą nadawcy umieszczają w kontekście politycznym. Intencje komunikacyjne anonimowych użytkowników i funkcje komentarza jako dialogowej formy wypowiedzi nie zawsze są łatwe do ustalenia ze względu na możliwość odgry-

wania ról. W związku z tym to, co wydaje się rzeczywistym sporem, może być pozorowaną walką mającą charakter rytuału. Świadomość anonimowości wpływa na sposób posługiwania się językiem, który „staje się narzędziem walki i zabawy” [Grybosiova 2002: 77]. Częstym skutkiem takiego użycia języka jest stosowanie środków językowych nieadekwatnych do danej sytuacji komunikacyjnej. Ta nieadekwatność ma swój wymiar aksjologiczny.

Istotą komentarzy jest wyrażenie opinii. Zawarte w nich oceny są skorelowane z wartościowaniem, a w konsekwencji mają wymiar etyczny. Według Puzyniny wartościowanie to czynność psychiczna człowieka polegająca na stwierdzeniu, „jakie i w jakim stopniu wartości pozytywne lub negatywne właściwe są – zdaniem osoby wartościującej – danym cechom, zachowaniom, a pośrednio podmiotom” [Puzynina 1992: 83]. Zdaniem autorki wartości moralne (dobro) należą do pozytywnych wartości transcendentnych, obok wartości poznawczych (prawda) i wartości estetycznych (piękno), obyczajowych, witalnych, odczuciowych (w tym hedonistycznych), natomiast zło, niewiedza, błąd, brzydota, śmierć, nieszczęście, ból, krzywda innego człowieka, brak przystosowania do panującego obyczaju to wartości ostatecznie negatywne [por. Puzynina 1992: 39–43, 111–130].

Wartościowania dokonuje się za pomocą określonych mechanizmów językowych, wśród których mieści się kreatywność leksykalna. Związek między twórczym wykorzystaniem leksyki a wartościowaniem postaramy się wykażać w toku szczegółowej analizy zebranego materiału. Jednostki stanowiące przedmiot opisu dzielimy na pięć podtypów. Zbiór kryteriów stanowiących podstawę zaproponowanej przez nas typologii oraz sposób ich hierarchizacji obrazuje schemat 1.

Schemat 1

Źródło: opracowanie własne.

* Rozumienie terminu „wyrażenie językowe” (skr. „wyrażenie”), którym posługujemy się w tekście, przyjmujemy za Maciejem Grochowskim [2008: 47].

Końcowe odgałęzienia powyższego drzewa odnoszą się do czterech podtypów wyrażeń noszących znamiona kreatywności leksykalnej. Ich charakterystyki są następujące:

- (I) eufemizmy graficzne – jednostki oryginalne ze względu na swoiste zabiegi graficzne, które nie prowadzą do zmian znaczeniowych w porównaniu ze standardowymi jednostkami słownikowymi, por. *Goopia, gó..iano*.
- (II) kontaminacje graficzne – jednostki oryginalne ze względu na swoiste zabiegi graficzne, które powodują zmiany znaczeniowe w porównaniu z jednostkami motywującymi, por. *PiS - dzielskie (p)osły, Pissda*.
- (III) modyfikacje frazeologiczne – wielosegmentowe jednostki słownikowe niestandardowe ze względu na odstępstwa od kanonicznego składu leksykalnego, por. *Śmieje się jak duda do bata*.
- (IV) kontaminacje słotwórcze – wielotematyczne (najczęściej dwute-
matyczne) formacje tworzone na podstawie niesystemowych technik
słotwórczych, por. *Maciarenko, Liliputin, pisdulić*.

Należy podkreślić, że frekwencja poszczególnych podtypów wyrażen językowych jest w analizowanym materiale zróżnicowana. Modyfikacje frazeologiczne są rzadkie, co można, naszym zdaniem, wyjaśnić, biorąc pod uwagę funkcjonowanie komentarza jako gatunku, który służy realizacji określonych celów nadawców. W wyrażaniu nie wprost negatywnych opinii na poziomie leksykalnym najbardziej funkcjonalne okazują się eufemizmy i kontaminacje graficzne oraz kontaminacje słowotwórcze.

Ilustracją zabiegów graficznych, których efektem jest eufemizacja (I), są następujące przykłady⁶:

(1) kaczychlam

Goopia Pissda !! jak śpiewał swego czasu artysta Kazimierz S. [<https://tinyurl.com/ya3pfftz>, dostęp: 30 sierpnia 2017]

(2) @Pisul Maximus

Więc stul pysk i **nie pie...** o kwiku czerwonych świń. PS średnia wieku sędziów to 36 lat. Jak myślisz, kiedy za komuny mogli skazywać za rozrzucanie ulotek [...] [<https://tinyurl.com/y77xcmr8>, dostęp: 22 maja 2016]

(3) Geskaczo

nasi-katolstwa będzie równie **gó..iano** sławne jak poprzednik z Zachodu. [<https://tinyurl.com/y8qqq3de>, dostęp 15 lipca 2017]

Modyfikacje pisma są środkiem wykorzystywanym w tworzeniu kontaminacji graficznych (II). Zaprezentowane niżej przykłady kreatywności leksykalnej to efekt zabiegu, którego wykładnikami są środki graficzne przywołujące skrótowce odpowiadające nazwom formacji, głównie partii politycznych:

(4) Tow. Mały raczej się nie przejmuję. I tak swobody i prawa obywatelskie, wolność słowa i demokracja poszły w **PiS...du**. [<https://tinyurl.com/y9m9xek9>, dostęp: 21 lipca 2017]

(5) Dziennikarzelki z **GWna** uprawiają myślenie życzeniowe. GWnodziennikarzelki - stare czasy już nie wrócą, **POsrańcy** tak bardzo przez was promowani zostaną już na długo na śmietniku historii razem z Sztucznozębnym Grzesiem :) 42% - mówi wam to coś? :))) [<https://tinyurl.com/y8kxdvud>; dostęp: 29 sierpnia 2017]

⁶ Zachowaliśmy oryginalną pisownię cytatów, wyróżnienia w komentarzach są nasze – I.K.Ch., M.W.

(6) no i mamy zamach stanu! **PiS - dzielskie (p)osly** przyklasnęły likwidacji demokratycznego ustroju w Państwie Polskim... a marionetka - jak zwykle - na urlopie... tfuj! [<https://tinyurl.com/y9m9xek9>, dostęp: 21 lipca 2017]

W wypadku tworzenia zarówno eufemizmów, jak i kontaminacji graficznych u podstaw językowego działania nadawcy leży niewątpliwie motywacja pozareprezentatywna estetyczna⁷. Użytkownik języka bierze pod uwagę netykietę i wynikające z niej zasady grzeczności w sieci, co potwierdzają zabiegi graficzne, które prowadzą do łamania obowiązujących w polszczyźnie reguł pisowni i do powstania nowych wyrażeń o nieprzezroczystym charakterze. Stosowane zabiegi pozwalają nadawcy realizować funkcję ekspresywną. Funkcja estetyczna wyrażeń nie jest dominująca: wartości estetyczne zderzają się z wartościami etycznymi.

Analiza wymienionych jednostek z punktu widzenia ich znaczenia prowadzi do wniosku, że w obrębie typu „eufemizacyjnego” zabiegi formalne nie prowadzą do zmian w planie treści wyrażeń, natomiast istotą kontaminacji graficznych jest, będąca wynikiem zmian na płaszczyźnie formalnej, modyfikacja planu treści analizowanych jednostek. W pierwszym wypadku ekspresywność wyrażeń bezpośrednio wynika z ich nacechowania pragmatycznego. Nadawca poddaje eufemizacyjnym zabiegom graficznym wyrażenia wulgarne. Odbiorcy odnoszą formalnie „łagodniejsze” postacie wyrażeń do nacechowanych podstaw. Z nimi wykreowane jednostki pozostają w relacjach paradygmatycznych. W drugim wypadku ekspresywność wykreowanych leksemów także wynika z ich związku z wyrażeniami wyraźnie nacechowanymi pod względem pragmatycznym, przekraczającymi tabu kulturowe, np. *gównno*, *pizda*. Nadawca wybiera element komentowanej rzeczywistości, np. „Gazetę Wyborczą”, Prawo i Sprawiedliwość czy Platformę Obywatelską (sygnowane skrótowcami *GW*, *PiS*, *PO*), następnie ich nazwy zestawia z nacechowanymi wyrażeniami zawierającymi wspólne elementy formalne. W konsekwencji tego typu zabiegów powstają oryginalne z graficznego punktu widzenia ciągi leksykalne, pozostające w związkach formalnych i semantycznych z więcej niż jedną jednostką słownikową. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wspomniane wspólne elementy strukturalne wyrażeń stanowiących bazy słowo-

7 Przyjmujemy, że do cech wyrażeń dotyczących właściwości pragmatycznych wyrażeń należą te wynikające z motywacji kazuatywnej pozareprezentatywnej, czyli są związane z nastawieniem nadawcy na cele dodatkowe. W obrębie tego typu motywacji można wyróżnić np. nastawienie kontemplacyjne, które wynika m.in. ze stosunku estetycznego do przedmiotu, a które określamy jako motywację pozareprezentatywną estetyczną [por. Bogusławski 1973: 121–151; Kaproń-Charzyńska 2014: 114–123].

twórcze omawianych jednostek mają izolowany charakter. Nie można ułożyć dla nich proporcji świadczących o ich systemowej regularności. Na przykład rzeczownik *POsraniec* nie jest notowany w słownikach ogólnych współczesnego języka polskiego. W MSSiMP pojawia się to wyrażenie w innej postaci graficznej – *posraniec*, znaczeniowo definiowane jako zwolennik partii politycznej PO⁸. Sposób interpretacji semantycznej tej właśnie jednostki prowadzi do wniosku, że *posraniec* to klasyczny derywat. Nie może być interpretowany jako kontaminat motywowany nazwą partii, a co najwyżej jako neosemantyzm. Leksem *posraniec* mieści się w systemowym modelu słowotwórczym odprzymiotnikowych nazw nosicieli cech utworzonych za pomocą sufiksального afiksu *-ec*, por.: *posraniec* ← *posrany* = *posrani* + *ec*, analogicznie do: *obesraniec* ← *obesrany* = *obesrani* + *ec*, *popapraniec* ← *popaprany* = *popaprani* + *ec*. Nie powstał w efekcie złamania reguł łączliwości wyrażen językowych wynikających z jakichkolwiek konwencji. Jego zabarwienie ekspresywne to efekt ekspresywnego nacechowania stanowiącego podstawę słowotwórczą wyrażenia *posrany*. Nacechowanie leksemu *POsraniec*, będącego przykładem kreatywności leksykalnej, wynika z nacechowania leksemów *posraniec* i *posrany*, z którymi analizowany leksem pozostaje w związkach paradygmatycznych.

W omawianych do tej pory przykładach ani eufemizacja mająca wpływ na estetyzację wypowiedzi, ani kontaminacja graficzna nie powodują osłabienia negatywnej oceny analizowanych jednostek z punktu widzenia etyki słowa. Użycie wyrażen typu *Pissda*, *poszły w pis...du*, *nie pier...*, *POsraniec*, *POspółstwo*, *PiS-dzielskie* jest przykładem obraźliwego, a co za tym idzie nieetycznego zachowania językowego. Opisywane obiekty językowe mają bowiem te same treści motywowane reprezentatywnie, co odpowiadające im ciągi o standardowej postaci graficznej. Są to wyrażenia poniżające lub deprecjonujące wartość przedmiotu dyskursu, do którego się odnoszą. Przyczyniają się jednocześnie do utrwalania negatywnego obrazu komentowanej rzeczywistości.

Analogicznie należy traktować przykłady ilustrujące drugi spośród wyżej wymienionych typów kreatywności leksykalnej, w obrębie której wykładnikami nie są modyfikacje graficzne. Ich ilustracją mogą być następujące komentarze internetowe:

(7) **Zawracanie dudy.** „Opozycja dostanie 2/5 sędziów”? A co to za handel żywym towarem? Sędziowie mają być niezawisli, a nie partyjni! [<https://tinyurl.com/ybrcsk2f>, dostęp: 22 listopada 2017]

8 Por. <https://www.miejski.pl/slowo-Posraniec> [dostęp: 2 września 2017].

(8) ciągle ten głupi uśmiech na jego ryju. **Śmieje się jak duda do bata** [<https://tinyurl.com/y8fx9v4g>, dostęp: 21 lipca 2017]

(9) **Dziennikarzelki** z GWna uprawiają myślenie życzeniowe. GWnodziennikarzelki - stare czasy już nie wróca, POsrańcy tak bardzo przez was promowani zostaną już na długo na śmietniku historii razem z Sztucznozębnym Grzesiem :))) 42% - mówi wam to coś? :)))) [<https://tinyurl.com/y8kxdvud>, dostęp: 29 sierpnia 2017]

(10) Wiadomo, po co **PiStapowcom** uległy sądy. [<https://tinyurl.com/y8j9aser>, dostęp: 29 lipca 2017]

(11) Dostanie 10 zdrowasiek i 5 ojczy nasz. Za areszt domowy w luksusowym apartamentcie dostanie odszkodowanie. Potem zostanie doradca **Dudupusia** do spraw młodzieży. Amen. [<https://tinyurl.com/y7pqor9t>, dostęp: 15 maja 2015]

(12) **Geskaczo** nasi-katolstwa będzie równie gó..iano sławne jak poprzednik z Zachodu. [<https://tinyurl.com/y8qpq3de>, dostęp: 15 lipca 2017]

(13) Polska AD 2017 rosyjsko-białoruskie kondominium. Pod przewodnictwem Ojca narodu **Kaczenki** i jego wiernego pomocnika **Maciarenki**. Polscy Quislingowie. [<https://tinyurl.com/y8qpq3de>, dostęp: 15 lipca 2017]

(14) **nie pisdul** nie o to i dobrze o tym wiesz tylko szczekasz jak zwykle po linii. [<https://tinyurl.com/y9m9xek9>, dostęp: 21 lipca 2017]

Dwa pierwsze spośród wyżej przytoczonych przykładów, por. (7) i (8), obrazują kreatywność leksykalną w zakresie modyfikacji frazeologizmów współczesnej polszczyzny. W obydwu wypadkach nadawca przekształca stały związek frazeologiczny, zamieniając jeden z jego komponentów. Zabieg ten, będący wykładnikiem sytuacyjnie motywowanej aktualizacji treści frazeologizmów, nie powoduje zmian w zakresie wnoszonego przez nie wartościowania. Pojawienie się wyrażenia *duda* w miejscu *dupa* czy *duda do bata* w miejscu *głupi do sera* powoduje nieprzezroczystość znaków językowych. Kreatywność w każdym z omawianych tu wypadków nie ma wpływu na etyczną ocenę wyrażen językowych. Ciąg *Śmieje się jak duda do bata* jest tak samo obraźliwy i poniżający jak związek o kanonicznej postaci z głupcem śmiejącym się do sera.

Kolejne spośród przytoczonych wyżej komentarzy, por. (9)-(13), są ilustracją kreatywności w zakresie tworzenia oryginalnych jednostek słownikowych. Wyrażenia *dziennikarzelki* (9), *PiStapowcy* (10), *Dudupuś* (11), *Geskaczo* (12), *Kaczenko*, *Maciarenko* (13), *pisdulić* (14) to formacje zróżnicowane ze względu na słowotwórczy mechanizm leżący u podstaw ich tworzenia. Jednostki typu *pista-powiec* (*gestapowiec* + *PiS/pisowiec*), *dziennikarzelki* (*dziennikarze* + *karzelki*), *Geskaczo* (*Gestapo* + *Kaczyński*), *Kaczenko* (*Kaczyński* + *Łukaszenko*), *Maciarenko* (*Maciarewicz* + *Łukaszenko*), a także inne, obecne w analizowanym materiale, por. *ciamajdan* (*ciamajda* + *Majdan*), *Qrwizja* (*Kurski* + *kurwa* + *telewizja*), *Kalczyński* (*Kaczyński* + *kał*), *Liliputin* (*liliput* + *Putin*), *Płaszczak* (*płaszczyc się* + *Błaszczak*), powstały w wyniku kontaminacji dwóch wyrażen. Jednostka *Dudupuś* może być interpretowana jako rezultat kontaminacji dwóch wyrażen i derywacji sufiksальной (*Duda* + *dupa* + *-uś*). Z kolei *pisdulić* to przykład kontaminacji wyrażen *PiS* i *pizda* oraz niestandardowej ze względu na stosowane środki słowotwórcze derywacji afiksальной.

Semantyczny mechanizm kreowania wymienionych leksemów jest podobny do tego zaobserwowanego w odniesieniu do kontaminatów graficznych. Nadawca wybiera element ocenianej rzeczywistości i odpowiadające mu wyrażenie zestawia z innym, będącym źródłem negatywnej oceny. Może to być wyrażenie wulgarne, w efekcie czego powstają formacje obraźliwe, deprecjujące, por. np. *Qrwizja*, *Kalczyński*. Innym razem źródłem deprecjacji, obniżenia wartości desygnatu stanowiącego element komentowanej rzeczywistości jest kontekstualnie (głównie kulturowo) motywowane skojarzenie, najczęściej nazwiska, z negatywnie wartościowanym zjawiskiem, por. *Kaczenko*, *Liliputin*, *Geskaczo*. Zdarza się i tak, że baza słowotwórcza nie budzi negatywnych skojarzeń, por. *Pisneyland*, a mimo to użycie wyrażenia nie może być uznane za przejaw etycznych zachowań nadawcy. Kontaminat *Pisneyland* sygnalizuje ironiczny, prześmiewczy stosunek nadawcy do komentowanego elementu rzeczywistości ze względu na jawną dysharmonię z konotacjami wywoływanymi przez jednostki bazowe.

6. Zakończenie

Dyskurs w komentarzach internetowych jest uwarunkowany medium, w którym zatemizowane grupy odbiorców odpowiadają zatemizowanym grupom nadawców medialnych. Będąca ich częścią leksyka, mieszcząca się w obszarze kreatywności językowej, służy konceptualizacji zjawisk rzeczywistości. Za pośrednictwem słownictwa utworzonego w wyniku niestandardowego łączenia środków językowych i/lub modyfikacji graficznych, stanowiących odstępstwo od obowiązującej konwencji zapisu wyrażen, użytkownicy języka

manifestują swoje postawy wobec świata. Są to przede wszystkim postawy negatywne związane z negatywnym wartościowaniem zjawisk rzeczywistości. Nadawcy wykorzystują mechanizmy językowe pozwalające tworzyć wyrażenia nieprzezroczyste, jednak związana z kreatywnością leksykalną funkcja estetyczna nie przesądza o ich pozytywnym odbiorze. Wartości estetyczne występują obok innych wartości, których obecność uwarunkowana jest komunikacyjnie i wynika z funkcji ekspresywnej oraz perswazyjnej – charakterystycznych dla komentarza jako gatunku internetowego. Wymienione funkcje decydują o skutkach perlokucyjnych wypowiedzi, w których analizowana leksyka się pojawia.

W wybranym materiale zabiegom językowym o funkcji estetycznej towarzyszy przekraczanie tabu i przywoływanie słownictwa mającego negatywne konotacje, co służy budowaniu negatywnych skojarzeń z wyodrębnionymi przez nadawcę zjawiskami rzeczywistości, a także ich deprecjacji. Nadawcy wykorzystują kreatywność leksykalną w celu mówienia nie wprost, jednak z punktu widzenia etyki słowa jest to działanie nieskuteczne. Swoiste eufemizacje oraz zwracające uwagę oryginalne kontaminacje sprawiają, że analizowane komentarze przeczą takim zasadom etyki słowa, jak poszanowanie godności drugiego człowieka, szacunek dla niego i wartość prawdy. W ten sposób naruszona zostaje jedna z Grice'owskich zasad kooperacji – podawaj informacje prawdziwe. Stosowanie słownictwa wrogiego, poniżającego jest charakterystyczne dla języka agresji i pogardy właściwego hejtowi; niewątpliwie prowadzi do krzywdy drugiego człowieka.

Obserwacja zebranego materiału prowadzi do wstępnych ogólniejszych wniosków domagających się weryfikacji na materiale szerszym, zróżnicowanym pod względem gatunkowym. Pokazane mechanizmy kreatywności leksykalnej służą wyrażaniu ocen negatywnych. Wartościowanie pozytywne w charakteryzowanych tekstach wyrażane jest w standardowy, pozbawiony znamion kreatywności sposób. Dopatrujemy się w tym cechy znamiennej dla polszczyzny potocznej. Widoczna jest przewaga leksemów powstałych w wyniku kontaminacji. Dominacja tego mechanizmu kompozycji zdaje się wynikać z jego ekonomiczności – powstają leksemy mało rozbudowane formalnie, o skondensowanej treści. Pod tym względem omawiany mechanizm może śmiało konkurować ze słowotwórczymi technikami urabiania złożeń właściwych i afiksacją jako techniką tworzenia derywatów prostych. Pod względem ekonomiczności na płaszczyźnie formalnej ustępuje pola chyba tylko derywacji paradygmatycznej i ujemnej.

Na koniec, odwołując się do przywołanej na początku myśli Abgarowicza, który zastanawiał się nad wpływem i znaczeniem estetyki i etyki dla wychowa-

nia i kultury człowieka, trzeba stwierdzić, że w języku estetyka i etyka powinny ze sobą zgodnie współpracować. Niestety, nie zawsze tak się dzieje.

Bibliografia

- Abgarowicz Kazimierz (1936), *Estetyka czy etyka*, „Tęcza”, nr 7, s. 3–7.
- Ajdkiewicz Kazimierz (1985), *Postępowanie człowieka*, w: tegoż, *Język i poznanie*, t. 1, *Wybór pism z lat 1920–1939*, PWN, Warszawa, s. 217–364.
- Arystoteles (2012), *Etyka Nikomachejska*, przeł. Daniela Gromska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bartmiński Jerzy (2012), *Etyka słowa a potoczny wzorzec komunikacji*, w: *Oblicza komunikacji*, red. Andrzej Markowski, Radosław Pawelec, Warszawa [online], s. 32–48, http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1352&Itemid=50 [dostęp: 2 sierpnia 2017].
- Bogusławski Andrzej (1973), *Właściwości pragmatyczne wyrażen równoznacznych. Projekt schematu*, „Pamiętnik Literacki”, z. 3, s. 121–151.
- Cegiela Anna (2014), *Słowa i ludzie. Wprowadzenie do etyki słowa*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Grochowski Maciej (2008), *Stylistyka leksykalna jako dział leksykologii i pragmatyki*, w: *Stylistyka a leksykologia. Związki, zależności, metody*, red. Krzysztof Maćkowiak, Cezary Piątkowski, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 45–55.
- Grybosiova Antonina (2002), *Dynamika zmian językowych o podłożu kulturowym u progu XXI wieku (na materiale polskim)*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*, red. Janusz Siatkowski i in., Polska Akademia Nauk. Komitet Słowianoznawstwa, Warszawa, s. 75–82.
- Grzegorzczkova Renata (1991), *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, w: *Język a kultura*, red. Jerzy Bartmiński, Renata Grzegorzczkova, t. 4, *Funkcje języka i wypowiedzi*, Wiedza o Kulturze, Wrocław, s. 21–28.
- Hołówka Jacek (2010), *Dwie koncepcje moralności*, „Etyka” 43, s. 46–63.
- Kaproń-Charzyńska Iwona (2014), *Pragmatyczne aspekty słowotwórstwa. Funkcja ekspresywna i poetycka*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Kaproń-Charzyńska Iwona (2017), *Kreatywność językowa i jej wybrane mechanizmy w kontekście wtórnej oralności*, „Prace Filologiczne”, t. 71, s. 177–186.
- Markowski Andrzej, Puzynina Jadwiga (2001), *Kultura języka*, w: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 49–71.
- MSSiMP – *Miejski słownik slangu i mowy potocznej* [online], <https://www.miejski.pl/> [dostęp: 15 listopada 2017].

- Nęcka Edward (2012), *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot.
- Puzynina Jadwiga, Pajdzińska Anna (1996), *Etyka słowa*, w: *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, red. Jan Miodek, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław, s. 35–45.
- Puzynina Jadwiga (1992), *Język wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Skowronek Bogusław (2014), *Mediolingwistyka. Teoria. Metodologia. Idea*, „Postscriptum Polonistyczne” 2 (14), s. 15–26.
- Skowronek Bogusław (2016), *Z perspektywy odbiorcy. O nowym obszarze badań języka w mediach*, „Język Polski”, z. 2, s. 11–17.
- Tatarkiewicz Władysław (1975), *Dzieje sześciu pojęć: sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość, przeżycia estetyczne*, PWN, Warszawa.
- Żydek-Bednarczuk Urszula (2013), *Dyskurs medialny*, w: *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. Ewa Malinowska, Jolanta Nocoń, Urszula Żydek-Bednarczuk, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków, s. 179–197.

Iwona Kaproń-Charzyńska, Marek Wiśniewski

Lexical creativity and ethics of the word (as evidenced by Internet comments)

The paper addresses the issue of lexical creativity in the context of language communication. The subject of the discussion is modern Polish vocabulary as an element of the linguistic concretization of the media images of the world effected in Internet comments. The authors are of the opinion that, as a crucial component of the Internet discourse, lexical creativity is connected with the issue of esthetics on the one hand and the problem of morality set in the framework of the true or false image of the world presented in the media on the other. The analysis of the linguistic material derived from Internet comments on articles about politics is meant to demonstrate connections between the creative use of lexis and evaluation. The authors provide a typology of expressions displaying features of lexical creativity and describe the types of motivation behind the linguistic activity of the senders. They demonstrate how the senders use the language mechanisms that allow them to create ambiguous expressions in which the poetic and ludic functions are subjected to a negative evaluation of real events and do not affect the reception of these expressions in terms of esthetics.

KEYWORDS: creativity; estheticization; ethics of the word; media linguistics; Internet comment.

dr hab. Iwona Kaproń-Charzyńska – Instytut Języka Polskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; zainteresowania badawcze: polonistyczne językoznawstwo synchroniczne, leksyka współczesnej polszczyzny, morfologia, w szczególności słowotwórstwo, pragmatyka, stylistyka, kultura języka, rozwój mowy dziecka.

dr hab. Marek Wiśniewski – Instytut Języka Polskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; zainteresowania badawcze: polonistyczne językoznawstwo synchroniczne, system gramatyczny współczesnego języka polskiego, w szczególności składnia, morfologia i fonologia.